

JÖNKÖPING UNIVERSITY
School of Health and Welfare

Lämpligt och olämpligt föräldraskap

En diskursanalys om hur mödrar och fäder framställs i
vårdnadstvister

HUVUDOMRÅDE: *Socialt arbete*

FÖRFATTARE: *Johanna Hadarsson & Emelie Jungmalm*

JÖNKÖPING 2019 januari

Förord

Vi vill tacka vår handledare Aimée Ekman för ett stort engagemang genom hela uppsatsskrivandet. Du har hjälpt oss i rätt riktning när vi varit vilse. Tack!

Vi vill även rikta ett stort tack till våra nära och kära för all stöttning vi har fått under dessa hektiska veckor i våra liv.

Johanna Hadarsson och Emelie Jungmalm

Abstract

Title: Suitable and unsuitable parenthood

Authors: Johanna Hadarsson & Emelie Jungmalm

Tutor: Aimée Ekman

Examinator: Disa Bergnehr

In this study, 17 judgments concerning custody disputes from the district court have been analyzed through a discourse analytical approach. The purpose was to investigate how mothers and fathers are presented discursively in custody disputes. By analyzing what is explicitly stated in the text, what is implicit, rules of exclusion and subject positionings, four discourses have been found; "The responsible, caring and loving mother", "The present, full-time and materially strong father", "The mentally unstable mother" and "The violent father with control needs". The result has been analyzed using Yvonne Hirdman's theoretical ideas on "gender order" and "gender contract". The conclusions that can be drawn from the study's results are that mothers and fathers are presented in different ways. The majority of the prominent discourses in the judgments are in line with Yvonne Hirdman's theory.

Key words: Mothers, fathers, custody dispute, judgements, discourse analysis

Sammanfattning

Titel: Primärt och sekundärt föräldraskap

Författare: Johanna Hadarsson & Emelie Jungmalm

Handledare: Aimée Ekman

Examinator: Disa Bergnehr

I föreliggande studie har 17 domar gällande vårdnadstvister från tingsrätten analyserats genom ett diskursanalytiskt tillvägagångssätt. Syftet var att undersöka hur mödrar och fäder framställs diskursivt i vårdnadstvister. Genom att undersöka vad som sägs uttryckligen i texten, vad som underförstås, utestängningsprocedurer och subjektpositioneringar har fyra diskurser funnits; ”Den ansvarstagande, omsorgsfulla och kärleksfulla modern”, ”Den närvarande, heltidsarbetande och materiellt starka fadern”, ”Den psykiskt instabila modern” och ”Den våldsamma fadern med kontrollbehov”. Resultatet har kopplats till Yvonne Hirdmans teoretiska idéer kring genusordning och genuskontrakt. Slutsatserna som kan dras utifrån studiens resultat är att mödrar och fäder framställs på olika sätt. Majoriteten av de framträdande diskurserna i domunderlaget är i linje med Yvonne Hirdmans teori.

Nyckelord: Mödrar, fäder, vårdnadsvist, domar, diskursanalys

Innehållsförteckning

Förord	i
Abstract	ii
Sammanfattning	iii
Inledning.....	1
Syfte och frågeställning.....	2
Bakgrund	2
Vårdnad, boende och umgänge	2
Vid vårdnadstvist.....	3
Jämställdhet – den politiska utvecklingen över tid.....	3
Att göra genus	4
Genusordning.....	5
Kvinnans sfär och mannen som ”den andre”	6
Tidigare forskning	6
Modern som primär vårdgivare	7
Fadern som sekundär vårdgivare.....	10
Teoretiskt ramverk.....	11
Socialkonstruktivism	12
Diskursanalys	12
Foucauldiansk diskursanalys	12
Subjektspositioner.....	13
Att upptäcka det underförstådda och utestängningsprocedurer	14
Metodavsnitt	14
Datainsamlingsmetod och urval	14
Analysverktyg	15
Analytiskt tillvägagångssätt	17
Ett svårtolkat material.....	17
Studiens tillförlitlighet.....	18
Etiska reflektioner	19
Resultat	20
Den ansvarstagande, omsorgsfulla och kärleksfulla modern.....	20
Den närvarande, heltidsarbetande och materiellt starka fadern	23
Den psykiskt instabila modern	25
Den våldsamma fadern med kontrollbehov.....	26
Diskussion	28
Resultatdiskussion	29
Lämpliga mödrar.....	29
Lämpliga fäder.....	30
Olämpliga mödrar.....	31
Olämpliga fäder.....	32
Avslutande resultatdiskussion	32
Relevans för socialt arbete	34
Metoddiskussion	34
Framtida forskning	35
Referenser	36

Inledning

Sverige har under flera år rankats som ett av världens mest jämställda länder (Hirdman, 2014). Schiratzki (2008) har genomfört en studie kring domslut inom området familjerätt och kommit fram till att mödrar och fäder bedöms likvärdigt i vårdnadstvister. Studien visar på en jämn balans mellan de domslut som ger mödrar och fäder vårdnaden om barnen. Resultatet är intressant eftersom det pekar mot ett jämställdhetstänk när det gäller vem som är lämplig vårdnadshavare. Schiratzki (2008) poängterar nämligen att mödrarna och fäderna har samma förväntningar på sig vid bedömning av föräldraförmåga. Med utgångspunkt i Schiratzkis studie är det möjligt att anta att mödrar och fäder framställs på ett likartat sätt samt att deras lämplighet bedöms på samma grunder. Forskning kring könsroller och föräldraskap (se ex. Johansson & Bergström, 2015; Petersson, 2006) pekar dock mot att en sådan tolkning är förhastad då mödrar och fäder förknippas med helt olika förväntningar (Johansson & Bergström, 2015; Petersson, 2006). De traditionella könsrollerna, där kvinnan förväntas ta hand om hem och barn medan mannen förväntas försörja familjen, är fortfarande starkt kopplade till vad som utgör lämpliga mödrar och fäder. Med tanke på att de traditionella könsrollerna fortfarande tycks leva kvar i dagens samhälle ämnas vi studera hur mödrar och fäder framställs i domunderlag som rör vårdnadstvister.

För att möjliggöra studien har ett diskursanalytiskt tillvägagångssätt valts. Inom diskursanalysen ses språket som en skapande kraft. Språket analyseras för att undersöka hur en viss version av ett fenomen framställs och förklaras (Bryman, 2018). Eftersom vi är intresserade av att studera hur mödrar och fäder framställs passar således det diskursanalytiska tillvägagångssättet.

På begäran av domstol genomför socialnämnden vårdnadsutredningar i samband med vårdnadstvister. Det är socialarbetare som är med och skriver delar av underlaget. I vårdnadsutredningarna lämnar socialnämnden förslag till beslut som tingsrätten sedan tar ställning till (Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd, 2017). Eftersom diskurser kring föräldraskap både återspeglar och påverkar socialarbetares bild av mödrar och fäder är föreliggande studie av relevans för socialt arbete.

Syfte och frågeställning

Syftet med studien är att undersöka hur mödrar och fäder framställs diskursivt i vårdnadstvister. Genom analys av domunderlag som rör vårdnadstvister från tingsrätten kommer följande frågor behandlas:

- Hur framställs den lämpliga modern?
- Hur framställs den lämpliga fadern?
- Hur framställs den olämpliga modern?
- Hur framställs den olämpliga fadern?

Bakgrund

I kommande avsnitt presenteras begrepp av relevans för studien, en beskrivning om när en vårdnadsvist blir aktuell i domstol samt en kort förklaring om hur processen går till. Vidare beskrivs den politiska utvecklingen sedan 60- talet gällande jämställdhetsfrågan samt Judith Butlers teori om hur kön och genus kan förstås som något socialt skapat. Yvonne Hirdmans teoretiska idéer kring genusordning och genuskontrakt behandlas också. Judith Butler och Yvonne Hirdmans teorier har valts ut eftersom de behandlar genusfrågan vilket föreliggande studie har ett stort fokus på. Teorierna ligger inom ramen för det socialkonstruktivistiska ställningstagandet vilket gör att de lämpar sig väl i förhållande till den valda metodologiska ansatsen. Avsnittet avslutas med ett parti kring hur kvinnor och män förknippas med föräldraskap på olika sätt.

Vårdnad, boende och umgänge

Vårdnad beskrivs av Socialstyrelsen (2012) som ett begrepp som inbegriper två delar; dels den juridiska delen men också att se till att barnet får sina grundläggande behov tillgodosedda. Barnets vårdnadshavare är en eller två personer, vanligtvis barnets föräldrar. Om enbart en av föräldrarna har vårdnaden kallas det för enskild vårdnad och om båda föräldrarna har vårdnaden kallas det för gemensam vårdnad. Vårdnadshavare ansvarar för barnets personliga förhållanden men också för att ge barnet trygghet och omvårdnad. Ansvaret inkluderar att ge barnet den fostran som är nödvändig för att tillgodose barnets behov och lära barnet att ta ansvar för sina handlingar. När barnet fyller 18 år upphör

vårdnadshavarnas ansvar för barnet, dock kvarstår försörjning- och underhållsskyldigheten upp till 21 år förutsatt att barnet fortfarande går i skolan. Begreppet boende handlar om barnets faktiska bosättning. Ett barn kan ha två vårdnadshavare utan att bo hos båda. Växelvis boende innebär att barnet bor halva tiden hos ena vårdnadshavaren och halva tiden hos den andra vårdnadshavaren. Om barnet står under en vårdnadshavare bor barnet per automatik hos den föräldern. Under sådana omständigheter har barnet rätt att träffa den andra föräldern, vilket benämns som umgänge. Umgänge handlar om barns rättighet att träffa föräldern men är ingen skyldighet som barnet har gentemot föräldern. Föräldern innehar ingen rätt enligt lag att träffa sitt barn mot barnets vilja (Socialstyrelsen, 2012).

Vid vårdnadstvist

I de fall föräldrarna är överens om vem eller vilka som ska ha vårdnaden om ett barn räcker det att föräldrarna, förutsatt är att barnet är folkbokfört i Sverige, skriver ett avtal som sedan godkänns av socialnämnden (Socialstyrelsen, 2012). I händelse av att föräldrarna inte är överens om vårdnadsfrågan prövas fallet i tingsrätten vilket är den första instansen i det svenska domstolssystemet, enligt Nationalencyklopedin (Tingsrätt, u.å.). En vårdnadstvist börjar med att någon av föräldrarna lämnar en stämningsansökan till tingsrätten (Sveriges domstolar, 2017a). En vårdnadstvist börjar således med att den förälder som vill ha en förändring väcker talan i domstol, enligt 6 kap. 5 § Föräldrabalken (SFS 1949:381). Vid en vårdnadstvist ska tingsrätten ge socialnämnden möjlighet att lämna upplysningar till tingsrätten. Tingsrätten kan ge socialnämnden i uppdrag att genomföra en utredning om vårdnadsfrågan (prop. 2005/06:99). Utredningen innehåller ett förslag till beslut som sedan tingsrätten tar ställning till i vårdnadstvisten (Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd, 2017). Är en part inte nöjd med tingsrättens beslut finns möjlighet att överklaga till hovrätten och i särskilda fall även till högsta domstolen (prop. 2005/06:99).

Jämställdhet – den politiska utvecklingen över tid

Sverige har under en period på 2000-talet rankats som världens mest jämställda land men vägen dit har varit lång (Hirdman, 2014). På 60-talet började jämställdhetspolitiken blomma ut i Sverige på riktigt. I slutet av 60-talet och början på 70-talet förändrades Sverige radikalt genom att gå från en enförsörjarmodell till en tvåförsörjarmodell. Enförsörjarmodellen benämns även som det stereotypa genuskontraktet eller husmorskontraktet och det innebar att kvinnan skulle ta hand om barnen och hemmet medan mannen skulle arbeta och försörja familjen. Tvåförsörjarmodellen innebar istället

att hela grundtanken förändrades. Även kvinnan skulle ut i arbetslivet. För att möjliggöra att kvinnan kunde komma ut i arbetslivet på bred front skedde stora socialpolitiska förändringar. Exempelvis byggdes daghemmen ut vilket gjorde det möjligt för kvinnan att arbeta. Tidigare hade hon varit tvungen att ta hand om barnen men nu kunde hon lämna sina barn på daghem för att arbeta utanför hemmet. Ytterligare politiska förändringar som skedde på 70-talet var fri abortlag, ny lag för skilsmässa och särbeskattning vilket innebar att kvinnan och mannen beskattades var för sig. Trots alla nya lagar och reformer som möjliggjorde att kvinnan tog sig ut på arbetsmarknaden fanns det fortfarande skillnader mellan kvinnor och män i arbetslivet. Det bildades som två "arbetsmarknader", en för kvinnan och en för mannen. Där kvinnans betalda arbete utanför hemmet bestod av samma uppgifter som hon tidigare utfört i hemmet. Exempelvis yrken inom vård och skola (Hirdman, 2014).

Under de följande årtiondena skedde det en mängd jämställdhetspolitiska förändringar i Sverige. Under 80-talet började jämställdhet bli ett eget fält som studerades och kvinnoforskningen startade. Under 90-talet hamnade begreppet "makt" i fokus och ett flertal så kallade maktutredningar genomfördes. År 1994 bildades en ny regering där hälften var kvinnor och hälften var män vilket var en stor förändring från 60-talet då det bara satt en kvinna i regeringen (Hirdman, 2014). Under 2000-talet har en fortsatt jämställdhetsdebatt förts inom svensk politik. Listan över alla reformer som har skett sedan 60-talet kan göras lång och det ovan beskrivna är endast exempel på vad som har skett under de olika årtiondena.

Trots stora förändringar kring jämställdhet tycks genusstrukturer var mer livaktiga och ihärdiga. För att förstå detta pratar Hirdman (2007) om en genusordning som syftar till att hålla isär män och kvinnor. Föräldraskapet är ett exempel på hur kvinnor och män hålls åtskilda genom att föräldraskapet ses som moderns domän och fadern görs till "den andre" (Johansson & Klinth, 2007).

Att göra genus

Våra föreställningar om vad som är normalt och inte normalt styrs av normer. Enligt Butler (2006) syftar normer till att vägleda och skapa riktlinjer för människors handlande. Däremot är inte normen själva handlingen, utan normen förklarar snarare hur handlingen kan begripas. Handlingar som inte följer normen, uppfattas som avvikande och onormala. Butler (2006) menar att begreppet kön och perceptionen av kön har betydande inverkan

på den sociala acceptansen i samhället. Det finns normativa uppfattningar som styr vår föreställning om hur en man och en kvinna ska vara, det vill säga vad som är manligt och kvinnligt. Trots att det finns hårt präglade normer kring genus är det inte nödvändigtvis så att alla automatiskt identifierar sig med det kön de är födda i eller gör sitt kön i enlighet med förväntningarna. Genus är någonting människor aktivt gör, både på egen hand och tillsammans med andra. Till viss del kan människan vara medveten om görandet, men till stor del sker skapandet av genus omedvetet. Genus görs genom såväl kroppsliga som språkliga handlingar (Butler, 2006). Även Hirdman (2007) talar om genus som socialt konstruerat, vilket innebär att man inte ”är” eller ”har” ett genus, utan genus är något vi aktivt ”gör”.

Genusordning

I vårt samhälle förekommer mönster och strukturer mellan människor, menar Hirdman (2007). Tydliga strukturer som återfinns är de återkommande mönstren mellan män och kvinnor som funnits i vårt samhälle sedan en lång tid tillbaka. Hirdman talar om en genusordning som syftar till att hålla isär män och kvinnor och att skilja på egenskaper kopplade till biologiskt kön. Kvinnligt och manligt klargörs genom att de framställs och görs till varandras motsatser. Vidare innebär skillnaderna mellan kvinnor och män att de återfinns på olika platser i samhället och på arenor där de anses passa bättre eller sämre beroende på könstillhörighet. Kvinnan kopplas samman med hemmets sfär och mannen med den offentliga sfären (Hirdman, 2007).

Hirdman (2007) talar om ett implicit kontrakt mellan könen som syftar till att upprätthålla genusordningen. Detta benämns som genuskontrakt. Kontraktet innehåller uppfattningar, förväntningar och föreställningar om kvinnligt och manligt. Kontraktet innehåller allt ifrån förväntningar på hur kvinnor respektive män ska uttrycka sig, föra sig i samtal, hur de ska se ut, vem de ska förälska sig i, till hur de ska klä sig.

Med utgångspunkt i genusordningen och genuskontraktet diskuterar Hirdman (2007) kring vad som anses vara kvinnligt respektive manligt och varför vissa egenskaper förknippas med de två könskategorierna. Historiskt sett har mannen betraktats som norm, utgångspunkt och idealet medan kvinnan har ansetts tillhöra honom. En central del i genusordningen är att mannen är överordnad kvinnan. Mannens sfär har traditionellt sett varit i offentligheten. Mannen är den som förvärvsarbetat och tjänat pengar medan kvinnan har ägnat sig åt obetalt arbete i hemmet. Trots att kvinnor förvärvsarbetar i större skala i

dagens samhälle är genusordningen fortsatt stark. Kvinnor anses fortfarande vara mer lämpade för att ta hand om hem och barn (Hirdman, 2007).

Kvinnans sfär och mannen som ”den andre”

I kontrast till arenor där mannen är norm, är kvinnan ”norm”/primär och den som sätter agendan inom den omhändertagande och vårdande sfären (Hirdman, 2007). Kvinnan har huvudansvar för barnsomsorg och att hemmet sköts på ett korrekt sätt (Plantin, Månsson & Kearney, 2000). När det gäller barn och familj utgör mannen ”den andre” (Johansson & Klinth, 2007). I hemmet, där barn och diverse sysslor inkluderas, är det kvinnan som har rätten att bestämma och ifrågasätta mannen kring aktiviteter i hemmet. Kvinnan kan ställa krav på mannen som han sedan förväntas uppfylla (Plantin, Månsson & Kearney, 2000). Utifrån att det är kvinnans sfär att ta hand om hem och barn uppmärksammas fäder som till exempel tar föräldraledigt. Fäderna uppmärksammas genom såväl positiv som negativ respons från omgivningen. Anledning till uppmärksamheten är att mannen kliver in i det som anses vara kvinnans sfär (Johansson & Klinth, 2007). Synen på kvinnan som norm och mannen som sekundär i relation till hem och barn återspeglas i forskningen som redovisas nedan.

Tidigare forskning

I kommande avsnitt presenteras tidigare forskning av relevans för studien. Eftersom det, oss veterligen, finns ytterst lite forskning om hur mödrar och fäder framställs i domar om vårdnad, boende och umgänge i Sverige presenteras i första hand forskning om hur mödrar och fäder framställs i andra sammanhang, exempelvis tidningar och intervjuer. Den forskning som presenteras är såväl internationell som nationell. Det finns en medvetenhet om att internationella studier kan anses mindre relevanta eftersom diskurser och framställningssätt kan variera mellan olika samhällen. Internationell forskning presenteras ändå, eftersom den i stor utsträckning ligger i linje med nationell forskning kring hur mödrar och fäder framställs i relation till föräldraskap.

Schiratzki (2008) har genomfört en studie om hur mödrar och fäders förmågor bedöms i vårdnadstvister. Studien är svensk och Schiratzki har analyserat domar om vårdnad, boende och umgänge. Studiens syfte är att undersöka om domstolarna, i sina bedömningar om vem av modern och fadern som bäst kan tillgodose barnets behov, lägger ”könade” bedömningar av moderns och faderns förmågor eller inte. I resultatet framkommer det att mödrarna och fäderna har samma förväntningar på sig och att ”könade” bedömningar av

mödrarna och fädernas förmågor inte förekommer. Dock finns det delar i resultatet som sticker ut och som är värda att beakta. Exempelvis förekom det en dom där det fanns en förväntan om att det i moderskapet ingår att skydda barnet mot övergrepp och ta ansvar för att fadern sköter sin fadersroll (Schiratzki, 2008). Schiratzkis studie skiljer sig något från den forskning som presenteras nedan genom att den fokuserar på om domstolarna gör "könade" bedömningar och därmed undersöker om könet på föräldern har betydelse för utgången. Forskningen som presenteras nedan berör hur mödrar och fäder framställs på olika sätt. Forskningen har delats in i två rubriker: "modern som primär vårdgivare" och "fadern som sekundär vårdgivare".

Modern som primär vårdgivare

Förutom den ovan nämnda studien gjord av Schiratzki, visar resultaten i tidigare studier på att mödrar och fäder framställs på olika sätt. Mödrarna framställs som den primära vårdgivaren. Eftersom modern framställs som den primära vårdgivaren finns det förväntningar på att hon ska vara kärleksfull, omsorgsfull, ta hand om barnen och hemmet samt prioritera barnens intresse högre än sina egna.

Perälä-Littunen (2007) har genomfört en kvalitativ intervjustudie där finska medborgare från olika generationer har intervjuats. Frågor som ställdes under intervjuerna var bland annat "Hur skulle du beskriva en bra moder?" och "Hur skulle du beskriva en bra fader?". Resultatet i studien visar på att modern beskrivs i första hand och att fadern beskrivs i förhållande till modern. I vissa fall beskriver deltagarna i studien enbart modern. Enligt Perälä-Littunen (2007) framställs modern som normen vad gäller föräldraskapet. Pedersen (2012) har genomfört fokusgruppsintervjuer där syftet var att undersöka uppfattningar om vad som definierar en god förälder. Deltagarna i studien var amerikanska föräldrar till barn i åldrarna 2.5-5 år. Resultatet i Pedersens studie visar på samma resultat som Perälä-Littunens (2007) studie, det vill säga att moderskap beskrivs som primärt. Modern beskrivs i första hand och fadern beskrivs i relation till modern. Ytterligare en studie som visar på att modern framställs som den primära vårdgivaren är en studie genomförd av Johansson och Bergström (2015). Johansson och Bergström (2015) har i sin studie analyserat tidningsartiklar och undersökt hur svenska politiker framställs. En annan studie där resultatet visar på att modern framställs som den primära vårdgivaren är en israelisk studie genomförd av Hacker (2005). I den studien har befintlig data i form av djupintervjuer och domar om vårdnad analyserats. I Hackers (2005) studie framställs mödrar som nödvändiga för barnet och modern anses vara helt överlägsen fadern vad gäller föräldraskap. Studien

hänvisar skillnaderna mellan mödrarna och fäderna till biologiska skillnader mellan könen. Mödrarna anses ha en naturlig koppling till sina barn genom att hon har en modersinstinkt som inte fadern har (Hacker, 2005). Även i en studie som Stamp (2002) genomfört i USA där enkäter har skickats till domare visar resultatet på att modern anses vara den mest lämpliga vårdnadshavaren, framförallt när det gäller barn under sex år. Modern framställs enligt Stamp (2002) som mest lämplig att ta hand om barnen vilket är i riktning med traditionella uppfattningar där moderns ses som den primära vårdgivaren. I Artis (2004) studie, där amerikanska domare har intervjuats, framställs mödrarna som den mest lämpliga vårdnadshavaren vilket motiveras med att kvinnan har en naturligt förekommande förmåga att ta hand om barn.

Återkommande i studierna är att en moder förväntas vara kärleksfull och omsorgsfull. I Perälä-Littunens (2007) studie visar resultatet på att den mest omtalade egenskapen hos en bra moder är just kärleksfull. Ett flertal andra studier visar också på att goda mödrar generellt sett beskrivs med ord som kärleksfull och omhändertagande (Artis, 2004; Hacker, 2005). Även i Petersson (2006) studie, där utredningar som har legat till grund för barns placering enligt Socialtjänstlagen (SoL) och Lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) har granskats, framkommer det att just mödrarnas omsorg kommenteras och granskas i stor omfattning. En moder framställs som en lämplig moder om hon tar hand om sina barn. Ett stort fokus i utredningarna ligger på relationen mellan moder och barn. Enligt Petersson (2006) anses omsorg om barnen tillhöra moderskapet. Utöver att modern beskrivs med egenskaper som kärleksfull och omsorgsfull finns det studier som visar på att hon ska sätta barnens behov framför sina egna. Ett exempel är Moloneys (2001) studie av australienska familjerättsliga domar. I Moloneys studie framkommer det att det finns förväntningar på att en moder ska vilja tillgodose sina barns behov före sina egna behov. Modern förväntas ha en stark känslomässig koppling till barnen eftersom det anses tillhöra moderskapet.

Att det är modern som förväntas ta hand om barnen och hemmet framkommer i Milkie, Simon och Powells (1997) studie av barns motiveringar till "Årets mamma" och "Årets pappa". I studiens resultat framkommer det att det finns en förväntan på att modern ska utföra hushållssysslorna och ta hand om barnen. Barnen som deltog i studien beskrev "årets mamma" genom att hänvisa till att hon lagar mat, städar och tar hand om "oss barn". Även i Pedersens (2012) studie framkommer det att det finns en förväntan på att modern ska ha det yttersta ansvaret vad gäller att ta hand om barn och hem. I studien skrivs det

om att även om fäder hjälper till är det mödrarnas uppgift att se till att omvårdnaden av barnen och hushållssysslorna faktiskt genomförs.

Eftersom det finns en förväntan på att modern ska vara den primära vårdgivaren som tar hand om barn och hem samt är omsorgsfull anses hon avvika från normen för hur en moder ska vara när hon inte lever upp till förväntningarna. Ett exempel är Peterssons (2006) studie där modern anses överge sina barn om hon inte deltar i aktiviteter som tillhör barnen, såsom föräldramöten. Ytterligare ett exempel är Moloneys (2001) studie där mödrarna anses avvika från normen om hur en moder ska vara när de lämnar sina barn för att resa iväg. I Moloneys studie framställs mödrar på ett negativt sätt på grund av att de rest iväg och därmed inte är tillgängliga för barnen under en period. Anledningen till att mödrarna rest iväg är för att utbilda sig, men i studien framkommer det att domarna i sina bedömningar inte har tagit hänsyn till det.

Ett flertal studier visar att mödrar anses avvika från hur en bra moder ska vara om de arbetar heltid. Enligt en studie genomförd av Johansson och Bergström (2015) riktas det kritik gentemot de mödrar som kombinerar föräldraskap med karriär. De kritiseras för att inte prioritera sina barn. De kvinnliga politikerna framställs sämre än de manliga politikerna i samma situation. Till skillnad från fäder behöver mödrarna förklara sitt val av att arbeta och inte vara hemma med sina barn. Deltidsarbete anses i Johansson och Bergströms (2015) studie som mer passande för mödrar då mödrars primära uppgift anses vara att ta hand om hem och barn, inte förvärvsarbeta. Det här synsättet är i linje med den traditionella synen på hur en moder ska vara (Johansson & Bergström, 2015). Även i en studie genomförd av Moloney (2001) visar resultatet på att mödrar framställs som en bra när de arbetar deltid alternativt är hemma på heltid. De mödrar som inte lever upp till förväntningarna om att arbeta deltid framställs på ett negativt sätt.

I Moloneys (2001) studie framställs en moder som obenägen att ta hand om sitt barn på grund av hennes instabila tillstånd. Modern befann sig i ett odiagnostiserat tillstånd vilket domaren bedömde som negativt. Domaren ansåg att modern var olämplig vårdnadshavare till följd av sitt tillstånd. En annan moder i Moloneys studie framställs som olämplig vårdnadshavare på grund av att hon var psykiskt instabil. Hon ansågs vara psykiskt instabil på grund av att hon led av sorg. Moderns psykiska tillstånd gjorde att domaren ansåg att hon inte kunde ta hand om sina barn (Moloney, 2001).

Fadern som sekundär vårdgivare

I de studier som funnits framställs fäder som den sekundära vårdgivaren. Fadern beskrivs i termer av att han spenderar tid med barnen och arbetar heltid samt avlastar modern vid behov.

Att fadern ses som den sekundära vårdgivaren framkommer i Perälä-Littunens (2007) studie av finska medborgares motiveringar till hur en bra moder och fader är. Studiens resultat visar på att fäder beskrivs i förhållande till mödrar. Ibland beskrivs fäderna inte alls. Resultatet i Milkie, Simon och Powell (1997) studie av barns motivering till ”årets mamma” och ”årets pappa” visar också på att fadern ses som den sekundära vårdgivaren eftersom deltagarna i studien talar om fäder i termer av att de avlastar och hjälper modern när hon är trött. Fadern beskrivs således som den som är avlastande vid behov. Fadern framställs även som den sekundära vårdgivaren mer indirekt genom att modern framställs som den mest lämpande vårdnadshavaren (Artis, 2004; Stamps, 2002). På bas av intervjuer av män och kvinnor har även Mellström (2006) lyft fram att fadern ses som den sekundära vårdgivaren. Resultatet i studien visar dessutom att fäder önskar ta ett större ansvar för hem och barn, men att detta sällan tillåts av arbetssituationen. Fäderna beskriver att de upplever en förväntan från arbetsgivarens sida att arbeta övertid samt att arbetsbördan anses vara för stor för att klara av på enbart åtta timmar om dagen. Flera av fäderna beskriver att de efter arbetsdagens slut gick hem och arbetade 1-2 timmar för att hinna med sitt arbete. Enligt de intervjuade fäderna förväntade sig arbetsgivaren att de ska arbeta utöver ordinarie arbetstider och mer eller mindre tog för givet att de har en partner som avlastar dem från hushållssysslorna (Mellström, 2006).

Återkommande i studierna är att fadern framställs på ett positivt sätt när han spenderar tid med sina barn. I resultatet i en studie genomförd av Perälä-Littunen (2007) framkommer det i resultatet att den mest omtalade egenskapen för att beskriva en bra fader är att han spenderar tid med barnen. Ett flertal andra studier visar också på att en fader betraktas som bra när han spenderar tid med sina barn (Moloney, 2001; Pedersen, 2012). I Petersson (2006) studie framkommer det dessutom att fäder framställs på ett positivt sätt när de spenderar tid med sina barn och engagerar sig genom att exempelvis delta i föräldramöten. Resultatet visar att fädernas omsorg inte diskuteras i någon större utsträckning till skillnad mot mödrarnas omsorgsförmåga. Det som avgör om fadern betraktas som bra eller inte är just hur mycket tid denne spenderar med sina barn. I studier beskriver både fäder och barn att en bra fader spenderar tid med sina barn (Hacker, 2005; Milkie, Simon & Powell, 1997).

I Hackers (2005) studie beskriver fäderna att de gör roliga saker ihop med sina barn, exempelvis aktiviteter som att gå på bio, köpa glass eller äta på restaurang. I Milkie, Simon och Powells (1997) studie beskriver barnen "årets pappa" genom att hänvisa till att han spenderar tid med sina barn.

En återkommande förväntning på fäder som framkommer i studierna är att de ska arbeta heltid. I Moloneys (2001) studie av australienska familjerättsliga domar visar resultatet på att fäder framställs som bra när de arbetar heltid. Även i Milke, Simon och Powells (1997) studie beskrivs fäder som bra då de arbetar mycket. Johansson och Bergströms (2015) drar i sin studie om hur svenska politiker framställs liknande slutsatser. I Johansson och Bergströms studie lyfts det fram att fadern framställs på ett positivt sätt när han prioriterar sitt arbete. Det framkommer dessutom att fadern får kritik om han väljer att vara föräldraledig. Kritiken grundas då på att han anses prioritera bort sitt arbete. Enligt Perälä-Littunen (2007) finns det en koppling mellan att fäder betraktas på ett positivt sätt när de arbetar heltid och förväntningarna på att en fader ska försörja familjen. I Johansson och Bergströms (2015) studie framkommer det dessutom att fäder sällan behöver förklara sin roll som förälder utan att fokus snarare riktas mot deras arbetsroll och möjlighet att försörja familjen.

I Petersson (2006) studie om hur mödrar och fäder framställs i utredningar om placeringar framkommer det att fädernas omsorg i stort sett inte kommenteras alls. Det som istället kommenterades om fäderna är exempelvis bostadsort, aggressivitet, missbruk eller kriminalitet. En fader framställs som olämplig om han exempelvis misshandlar sin fru (Petersson, 2006).

Teoretiskt ramverk

I kommande avsnitt presenteras det teoretiska ramverk som har valts för att analysera det empiriska materialet. Delar av de valda teorierna, nämligen Judith Butler och Yvonne Hirdmans teoretiska idéer, har redan redogjorts för i ett tidigare avsnitt och de kommer därför inte att behandlas i detta avsnitt. Den valda metodologiska ansatsen är socialkonstruktivism. Teorin som har valts är diskursteori. Diskursteori lämpar sig väl i förhållande till den valda metoden eftersom den ger en förklaring till fenomen (Winther Jørgensen & Phillips, 2000). Diskursteori kan således förväntas kunna hjälpa till att förstå vårt resultat. Dessutom ligger diskursteorin inom den valda metodologiska ansatsen vilket gör att den passar inom ramen för studien.

Socialkonstruktivism

Winther Jørgensen och Phillips (2000) förklarar att diskursanalys är ett paket, som består av såväl teori som metod. I paketet ryms alltifrån ontologiska och epistemologiska utgångspunkter om hur språket konstruerar den sociala världen till metodologiska riktlinjer för hur en diskursanalys kan genomföras. Sambandet mellan teori och metod gör det svårt att använda diskursanalys som endast en analysmetod utan att använda sig av teorin (Winther Jørgensen & Phillips, 2000). Boréus (2015a) är inne på samma spår som Winther Jørgensen och Phillips (2000) och menar att all form av diskursanalys i mer eller mindre utsträckning bör ha en konstruktivistisk ansats. Med en konstruktivistisk ansats menas att vi skapar omvärlden, och våra föreställningar om den, utifrån hur vi talar om den. Wenneberg (2001) exemplifierar ett socialkonstruktivistiskt tänkande med att gråt är en social konstruktion. Gråt ses inte som naturligt och givet, utan något som skapas av människor. Argument som läggs fram för det är att inom olika kulturer visar man sorg på olika sätt vilket gör att gråt bör ses som en social konstruktion.

Diskursanalys

Begreppet diskurs är enligt Winther Jørgensen och Phillips (2000) ett relativt tvetydigt och omdiskuterat begrepp utan exakt definition. Någorlunda överenskommet är dock att en diskurs vanligtvis benämns som ett sätt att förklara och förstå världen genom att tala i specifika mönster och strukturer. Diskursen är ett sätt att ge alternativa förklaringar till en verklighet, ett fenomen eller händelse. Genom olika diskurser kan således samma fenomen eller händelse förstås och förklaras på olika sätt. Det finns flera riktningar vid genomförandet av diskursanalys. Gemensamt för majoriteten av de vanligaste diskursanalytiska riktningarna är att de tar utgångspunkt i att diskurs är någonting som begränsar vår uppfattning kring företeelser, fenomen och händelser i vad som faktiskt ger mening (Winther Jørgensen & Phillips, 2000). I föreliggande uppsats kommer en foucauldiansk diskursanalys tillämpas.

Foucauldiansk diskursanalys

Michel Foucault benämns vanligtvis som en av diskursanalysens centrala grundare (Boréus, 2015a) och har senare blivit inspirationskälla till vidareutvecklade riktningar inom diskursanalysen (Winther Jørgensen & Phillips, 2000). Inom den foucauldianska diskursanalysen beskrivs en diskurs som ett begränsat antal uttalanden där uttalandena är sammanlänkade och skapar lingvistiska kategorier (Foucault, 1993). Dessa uttalanden

beskriver det fenomen det talas om och ger en förklaring till hur fenomenet kan förstås. Utöver att diskurser förklarar och beskriver fenomen sätter diskursen villkor och begränsningar för hur den sociala verkligheten uppfattas, samtidigt som den sociala verkligheten är grunden för hur diskurser konstrueras (Winther Jørgensen & Phillips, 2000). Inom den foucauldianska diskursanalysen talas det om att diskurser innehåller regler och utgör ramar för vad som anses vara normalt och hur människor ska uppföra sig och agera (Boréus, 2015a). Foucault (1993) intresserade sig särskilt för att undersöka vad som inom olika diskurser anses vara mer eller mindre acceptabelt och vem eller vilka som har auktoritet att uttala sig inom särskilda tidsepoker och talade därför om sanningar. Enligt Winther Jørgensen och Phillips (2000) behöver sanningar inte nödvändigtvis avspegla verkligheten då alternativa sanningar skapas genom diskurser. Samtidigt fastslår inte diskurser en direkt sanning eftersom det inom den foucauldianska diskursanalysen poängteras att diskurserna skapar procedurer som senare visar på vad som inom diskursen framställs som sant eller falskt. Dessa procedurer benämns som sanningseffekter vilka anses vara särskilt intressanta inom den foucauldianska diskursanalysen (Winther Jørgensen & Phillips, 2000).

Subjektpositioner

Hur människor skapas och framställs inom diskurser är en central del av Foucaults diskursanalys och benämns som subjektpositionering (Winther Jørgensen & Phillips, 2000). Subjektpositionering handlar om förväntningar kring hur människor inom en särskild kategori ska vara. Inom varje kategori finns det beteenden som anses acceptabla och normala. När en individ inte följer de förväntningar som finns, uppfattas individen som avvikande. Boréus (2015a) menar att subjektpositionering också handlar om att ta reda på vad det är som gör att en viss person kategoriseras på ett visst sätt. Fokus riktas även mot hur människor framställs och hur de lever upp till förväntningar inom kategorin. Winther Jørgensen och Phillips (2000) exemplifierar genom att en dotter kallar sin mor för "moder", vilket gör att modern kategoriseras till gruppen "mödrar" som således innebär att modern förväntas agera och handla utefter vad kategorin "mödrar" har för regler och ramar. Ytterligare ett exempel på subjektpositionering när en läkare och patient intar två olika positioner. Var och en av positioneringarna har olika förväntningar. Det är exempelvis läkaren som förväntas diagnostisera, inte patienten. Lyckas inte läkaren diagnostisera, avviker läkaren från sin subjektposition och följer inte de förväntningar som finns (Winther Jørgensen och Phillips, 2000).

Att upptäcka det underförstådda och utestängningsprocedurer

Enligt Boréus (2015b) innebär en diskursanalys delvis analys av det som uttryckligen sägs i en text, men sökandet av det underförstådda är också en central del. Att upptäcka vad som är underförstått innebär att analytikern undersöker det utsagda och försöker spåra vad som tas för givet i olika påståenden. Genom att analysera det som är underförstått, uppstår inte enbart en förståelse för hur den sociala världen kan förstås, utan det går även att upptäcka hur språket konstruerar och producerar den sociala verkligheten. Genom att undersöka vad som är underförstått kan analytikern spåra utestängningsprocedurer (Boréus, 2015b). Utestängningsprocedurer handlar om makt och innebär att vem som helst inte har rätt att uttala sig när som helst och heller inte om vad som helst (Foucault, 1993). Enligt Boréus (2015b) handlar även utestängningsprocedurer om sanningar. Diskurser ger enbart förslag till alternativa sanningar och genom att analysera utestängningsprocedurer framkallar dessa en motsats till sanningen, det vill säga, det som antas vara sanning kan till sin motsats förstås som falskt. Utestängningsprocedurer är starkt förknippat med makt, vilket inte är fokus i föreliggande uppsats. Istället läggs tyngdvikten på att upptäcka det underförstådda.

Metodavsnitt

Studien utgår från en kvalitativ forskningsansats vilket enligt Bryman (2018) innebär att forskningen inriktar sig på ord snarare än siffror. Kvalitativ forskning brukar även beskrivas som forskning som har ett fokus på att få en förståelse av den sociala verkligheten. Den ontologiska ståndpunkten i kvalitativ forskning är konstruktivistisk, det vill säga att det inte finns en verklighet som ligger och väntar på att bli upptäckt utan att allt konstrueras i samspel mellan individer (Bryman, 2018). Föreliggande studies val av metod och teoretiskt förhållningssätt ligger inom ramen för den kvalitativa forskningsansatsen. Att använda en kvalitativ metod lämpar sig väl i förhållande till föreliggande studies syfte och frågeställningar. Eftersom syftet är att undersöka hur mödrar och fäder framställs diskursivt passar den kvalitativa metoden då fokus där ligger på ord.

Datainsamlingsmetod och urval

Syftet med studien är att undersöka rådande diskurser kring mödrar och fäder i domar gällande vårdnadstvister från tingsrätten. För att komma åt domar att analysera genomfördes sökningar i databasen Karnov. I Karnov finns domar från alla instanser. Urvalsproceduren bestod av ett antal steg. Det första steget i urvalsprocessen var att gå in

i Karnov och välja "Allmänna domstolar", "Tingsrätt", "Familjerätt", välja publiceringsdatum "2017" samt söka på "Vårdnad" i sökrutan. Anledningen till att publiceringsdatumet begränsades till år 2017 har sin grund i vårt intresse att undersöka aktuella diskurser i dagens samhälle. Anledningen till att publiceringsdatumet 2018 inte valdes var för att flertalet av dessa ärenden fortfarande pågick vid genomförandet av sökningen. Den ovan nämnda sökning resulterade i totalt 60 träffar.

Med anledning av att "Familjerätt" är ett brett område bestod andra steget i urvalsprocessen av att sälla bort de domar som inte ansågs användbara. De 60 domarna från första steget i urvalsprocessen gallrades genom att första sidan på varje dom lästes. De domar där vårdnadsfrågan inte avgjordes valdes bort. Även de domar där parterna under vårdnadstvistsens gång funnit en överenskommelse och därmed yrkade på samma sak valdes också bort. Med tanke på att föräldrarna inte beskrevs kunde vi inte analysera diskurser kring mödrar och fäder i dessa. Ytterligare domar som sällades bort var domar som inkluderade "straffrätt", "socialrätt" eller "fastighetsrätt". "Straffrätt" valdes bort från föreliggande undersökning med anledning av det som framkommer i Lag (SFS 2003:460) om etikprövning av forskning som avser människor, EPL. I 3 § EPL framkommer det att domar i brottsmål omfattas av etikprövningslagen och enligt 6 § EPL måste forskning som omfattas av etikprövningslagen genomgå en etiskprövning för att bedrivas. "Socialrätt" valdes bort med anledning av att dessa domar exempelvis behandlade ärenden om överflyttning av vårdnad till särskild förordnad vårdnadshavare. "Fastighetsrätt" sällades bort på grund av att de domarna innehöll tvister om vem som skulle få behålla huset efter en skilsmässa. Efter denna procedur återstod 24 domar vilka alla lästes noggrannare. Denna genomläsning resulterade i att de domar där en av parterna, alternativt båda parterna, av någon anledning inte uttalat sig sällades bort. Slutligen återstod 17 domar att analysera närmare.

Analysverktyg

I föreliggande undersökning har diskursanalys valts som metod. För att möjliggöra ett diskursanalytiskt tillvägagångssätt har ett analysverktyg skapats. För att skapa analysverktyget har inspiration hämtats från de frågor/rubriker som Boréus (2015b) föreslår som lämpliga vid genomförandet av en diskursanalys. Frågorna/rubrikerna som föreslås är följande:

1. Vad påstås?

2. Vad underförstås?
3. Att analysera kategorisering för att kartlägga subjektspositioner.
4. Att analysera utestängningsprocedurer.

Analysverktyget består av fyra frågor som alla är relevanta eftersom de har starka kopplingar till flera av de områden som ingår i en foucauldiansk diskursanalys. Följande frågor har använts vid analys av valda domar:

Vad påstås uttryckligen/explicit i domarna? Enligt Boréus (2015b) lämpar sig frågan för olika textanalyser eftersom att den genom att titta på vad som uttrycks explicit ger en översiktlig bild av vad som sägs i texten. Det som framkommer explicit kan sedan undersökas på en djupare nivå. Inom ramen för analysfrågan undersöks det som sägs, men ingen vikt läggs vid vad som ligger bakom uttalandena (Boréus, 2015b). Den här frågan har varit ett första steg för att hitta de framträdande diskurserna i domarna genom att den har hjälpt oss att se den explicita nivån av diskurserna.

Vad är underförstått/implicit i domarna? Här undersöks vad som kan ligga bakom uttalandena, det vill säga outtalade antaganden (Boréus, 2015b). Det handlar om att läsa mellan raderna och se vad texten syftar till även om det inte skrivs rakt ut. Att undersöka det implicita är en central del av en diskursanalys och genom att analysera det implicita framkommer diskurserna i texten tydligare. Att undersöka det implicita syftar till att undersöka vad som tas för givet i ett visst sammanhang; utan att det sägs uttryckligen. Att analysera det implicita har hjälpt oss att på ett djupare sätt förstå den outtalade nivån.

Vilka subjektspositioner går att urskilja i domarna? Denna fråga är en central del av uppsatsen eftersom den har en tydlig koppling till frågeställningarna då syftet med arbetet är att undersöka hur mödrar och fäder framställs i domar. Frågeställningarna utgår från att två kategorier av människor kommer att återfinnas i domarna, nämligen mödrar och fäder. Under analysens gång har vi undersökt hur mödrar och fäder framställs, både explicit och implicit. Boréus (2015b) förklarar att en del av att finna subjektspositioner är att analysera hur människor kategoriseras och hur det framställs. Vidare förklarar Boréus (2015b) att subjektspositionerna kan vara såväl positiva som negativa.

Vem har rätten att tala om vad och vad görs illegitimt i domarna? Denna fråga besvaras enligt Boréus (2015b) genom att urskilja det givna och det som antas vara sanning. Genom att ta

reda på vad som antas vara sant framgår det samtidigt vad som anses vara osanning eller felaktigt genom att titta på motsatsen till det som framställs vara sant. En central del är också att undersöka vem som kan säga vad, det vill säga vem som har rätten att tala om vad. Att undersöka vem som har rätten att tala om vad och vad som görs illegitimt beskriver Foucault (1993) som utestängningsprocedurer.

Analytiskt tillvägagångssätt

De 17 domarna har analyserats med hjälp av det ovan beskrivna analysverktyget. Författarna till föreliggande uppsats har läst och analyserat domarna separat på egen hand för att sedan jämföra sina analyser. Analysverktyget har hjälpt till att finna framträdande diskurser om mödrar och fäder i domarna och har varit till stor nytta för att behålla fokus. Alla domar har analyserats med hjälp av en analysfråga i taget. Slutligen har fyra framträdande diskurser funnits, vilka alla presenteras i resultatdelen. För att styrka resultatet har belysande citat valts ut för att påvisa hur diskurser ger sig till känna i empirin.

Ett svårtolkat material

Domar är ett material som är formellt i sin utformning och saknar utförliga beskrivningar. I samtliga domunderlag i föreliggande uppsats är innehållet skrivet av en protokollförare (Sveriges domstolar, 2017b). Eftersom domarna är skrivna av en protokollförare är det inte mödrarnas och fädernas exakta uttalanden som framkommer i underlagen. För att hantera detta, det vill säga att det är omöjligt att veta vem som sagt vad, har vi i resultatframskrivningen inspirerats av Ravotas och Berkenkotters (1998) förslag på hur olika material kan hanteras. Ravotas och Berkenkotter skriver om rekontextualisering vilket innebär att uttalanden, ord eller meningar tas från sin kontext och placeras i en annan typ av kontext. Genom rekontextualisering går det att förklara uttalanden genom talarens eget perspektiv likväl från ”mottagarens” perspektiv.

Ett av förslagen som tas upp i artikeln är ”Propositional attitude frames”. Detta innebär att uttalandet av ursprungstalaren är omformulerat och beskriver talaren i tredje person. I domunderlaget används främst den här typen av rekontextualisering eftersom det är en protokollförare som omformulerat vad personerna har sagt. Det innebär att vi inte kan veta exakt vad personerna uttryckt. I domarna framkommer det inte heller exakt vem som har sagt vad utan enbart vilken ”sida” som anförts vad. I föreliggande studie har ”direct quotation” använts för att hantera materialet. Direct quotation innebär enligt Ravotas och Berkenkotter (1998) att *demonstrera* vad ursprungstalaren uttryckt genom att exempelvis

använda citattecken för att visa på att det är ursprungskällans perspektiv. Vi har använt oss av citering för att påvisa att utdragen kommer från domunderlagen men eftersom en protokollförare har omformulerat det som sagt kan vi inte säga att det är mödrarna eller fäderna som citeras. Därför använder vi oss även av ”nonexplicit descriptions”. Enligt Ravotas och Berkenkotter (1998) innebär den här typen av rekontextualisering att det inte hänvisas till vem som sagt uttalandet. I resultatet kommer vi inte hänvisa till vem som sagt vad utan enbart att det framkommer i domunderlaget. Vid något enstaka tillfälle hänvisar vi till vilken ”sida” som anfört uttalandet.

Studiens tillförlitlighet

Med tanke på att detta är en kvalitativ studie har begreppen tillförlitlighet och äkthet använts för att bedöma studiens kvalitet.

Enligt Bryman (2018) innefattar begreppet tillförlitlighet fyra delar: trovärdighet, överförbarhet, pålitlighet och möjlighet att styrka och konfirmera. För att uppnå tillförlitlighet i studien ska resultatet innehålla ”täta beskrivningar” vilket innebär detaljer och fylliga redogörelser för det som påstås. Metoden ska vara transparent och utförligt redogöra för alla delar i forskningsprocessen. Att kunna styrka det som påstås är viktigt för att kunna påvisa att det finns stöd för det som sägs. För att uppnå tillförlitlighet i studien är det också viktigt att som forskare vara medveten om att det inte finns en objektiv sanning (Bryman, 2018). För att uppnå tillförlitlighet i föreliggande studie har forskningsprocessen beskrivits så transparent som möjligt. Detta för att hela forskningsprocessen ska kunna granskas av utomstående. Det analysverktyg som använts för att komma fram till resultatet har beskrivits utförligt i avsnitt *Analysverktyg*. Resultatet har redovisats tillsammans med belysande citat för att påvisa att det finns stöd för tolkning och analys. Eftersom en socialkonstruktivistisk ansats har valts görs inga anspråk på att resultatet är en absolut sanning utan det är bara en bild av den sociala verkligheten som presenteras. En medvetenhet om att tidigare erfarenheter och den mänskliga faktorn kan komma att påverka resultatet finns, vilket gör att analys av domarna i ett första skede har skett separat på egen hand av författarna. På detta sätt har två analyser av domarna tagits fram som sedan har jämförts med varandra. Genom detta tillvägagångssätt breddas möjligheterna till att få en så fullständig analys som möjligt.

Begreppet äkthet innefattar fyra delar: rättvis bild, ontologisk autenticitet, pedagogisk autenticitet och katalytisk autenticitet, enligt Bryman (2018). Eftersom att alla de fyra delarna

har en nära koppling till deltagarna i studien och förutsätter någon form av kommunikation med deltagarna bedöms kriteriet inte vara relevant för föreliggande undersökning.

Etiska reflektioner

Eftersom forskning bidrar till nya kunskaper är den en viktig faktor till utvecklingen i samhället och för individen, enligt Vetenskapsrådet (2002). Forskningskravet står dock i konflikt till individskyddskravet som innebär att individen har rätt att inte utsättas för obehag, exempelvis kränkningar, genom forskning. Eftersom två viktiga krav står i konflikt med varandra måste de vägas mot varandra och att genomföra en etisk egengranskning måste ske vid all forskning (Vetenskapsrådet, 2002). Nedan följer den etiska reflektionen för föreliggande undersökning.

I svensk forskning finns det etiska principer. Bryman (2018) redovisar för fyra etiska principer vilka är: informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet. Informationskravet innebär att informera de personer som deltar i forskningen om forskningens syfte och att deltagandet är frivilligt. Samtyckeskravet innebär att deltagarna ska ge sitt samtycke till att delta i undersökningen (Bryman, 2018). Informationskravet och samtyckeskravet har övervägts men anses inte vara aktuella för föreliggande undersökning. Vetenskapsrådet (2002) skriver att i de fall där redan existerande data används och deltagarna inte aktivt medverkar får forskaren själva överväga om informationskravet och samtyckeskravet ska tillämpas eller inte. Eftersom föreliggande studie grundar sig i sekundärdata används redan befintlig data. Domarna existerar och är möjliga för vem som helst att läsa. Deltagarna kommer inte medverka aktivt och ingen kontakt kommer att tas med dem. Viktigt i sammanhanget är även att poängtera att det inte är deltagarna i sig som kommer att analyseras utan det är deltagarnas uttalanden och sätt att prata som kommer att analyseras.

Konfidentialitetskravet innefattar att behandla personuppgifter och liknande på ett sätt som gör att obehöriga inte kan komma åt dem. Nyttjandekravet innebär att de uppgifter som forskaren samlar in enbart får användas i forskningssyfte (Bryman, 2018).

Nyttjandekravet och konfidentialitetskravet har övervägts och kommer att efterföljas. Nyttjandekravet efterföljs genom att den insamlade datan endast kommer att användas i forskningssyfte. Konfidentialitetskravet kommer att efterföljas genom aidentifiering och fiktiva namn av personerna som nämns i domarna. För att motverka att identiteterna av

personerna i domarna kan härledas har vi valt att inte ange vilka domar som har analyserats i resultatet och har inte heller angett dem i en bilaga.

Resultat

Genom analys av 17 domar från tingsrätten har fyra diskurser funnits, dessa är: “den ansvarstagande, omsorgsfulla och kärleksfulla modern”, “den närvarande, heltidsarbetande och materiellt starka fadern”, “den våldsamma fadern med kontrollbehov” och “den psykiskt instabila modern”. De två första diskurserna synliggör hur lämpliga mödrar och fäder framställs. Dessa diskurser speglar genusordningen där idealet är att fadern ska arbeta heltid och att modern ska stå för omsorgen av barnen och hemmet (Hirdman, 2007). De två återstående diskurserna, “den psykiskt instabila modern” och “den våldsamma fadern med kontrollbehov” synliggör hur mödrar och fäder framställs som olämpliga. Diskurserna har i varierande grad framträtt i domunderlaget vilket gör att längden på redogörelserna för respektive diskurs kommer att skilja sig åt. De fyra diskurserna är enbart en bild av hur mödrar och fäder framställs och gör inte anspråk på att vara en sanning.

Alla 17 domar har använts vid analysförfarandet men citat har inte hämtats från alla. De mest belysande citaten som tydligast exemplifierar diskurserna har valts ut. Inga namn på personerna som ingår i domunderlaget kommer användas i resultatet. Modern kommer genomgående att benämnas “XX” och fadern “YY”. Barnen kommer att benämnas som “barn”.

Materialet som analyseras är skrivet i syfte att vara underlag för rättens bedömning i vårdnadstvister. Exemplet är inte mödrarna och fädernas exakta uttalanden utan är omformuleringar av vad parterna har uttryckt. Vem som har skrivit underlaget framkommer inte i domarna. Tänkvärt är att beakta att föräldrarna är i en vårdnadstvist och på grund av det vill framställs sig själva som lämpliga och den andra parten som olämplig. Det är även noterbart att det inte går att veta vem som har sagt vad. Det som är möjligt att utläsa är om det är modern eller faderns sida som fört fram sådant som talar för ett domslut till fördel för den ena parten. Med tanke på att föreliggande analys fokuserar på diskurser är vem som säger vad inte avgörande.

Den ansvarstagande, omsorgsfulla och kärleksfulla modern

I domunderlaget har följande diskurs om vad som utmärker en lämplig moder funnits: “den ansvarstagande, omsorgsfulla och kärleksfulla modern”. Modern framställs som den

primära vårdgivaren och det lyfts fram en tydlig förväntan på att modern ska ta ansvar för hem och barn samt vara kärleksfull och omsorgsfull. I ett av domunderlagen lyfts lämpligheten av en moder fram genom följande citat: "...hennes plats var i hemmet och det var hennes uppgift att göra alla hushållssysslor. Det var även hennes ansvar att ta hand om barnen, även om hon var sjuk." Citatet speglar moderns roll som primär vårdnadshavare. Det är hon som tar hand om hem och barn oavsett vilka omständigheter som råder. Citatet nedan är ett till utdrag från domunderlaget där modern framställs som primär:

Hon har blivit uppringd av förskolan eller skolan med förfrågan om vem som hämtar barnen. När hon själv har jobbat har hon fått hjälp av sina bröder att hämta barnen. Hon har intyg från förskolan eller skolan som visar att hon och hennes bröder hämtat barnen, alltså inte YY som han skulle enligt tingsrättens beslut.

Modern framställs som primär genom att hon har ansvarat för hämtning av barnen. Även om modern inte personligen hämtat barnen har hon sett till att någon annan gör det, vilket visar på att hämtning av barnen är hennes ansvarsområde. Underförstått är att pedagogerna inte ringer till fadern angående hämtning med anledning av att även de ser modern som den med huvudansvar för barnen. Underförstått är också att pedagogerna ringer till modern eftersom modern står för majoriteten av hämtningarna vilket gör det mer logiskt att ringa till modern för att få svar. Ett annat citat som speglar modern som primär vårdgivare är:

XX beslutande då att barnet skulle vara ledig från förskolan och att hans umgänge med YY skulle ställas in. Hon åkte med barnet till sin mor. Under de knappt fyra veckor som barnet inte var på förskolan och inte hade umgänge med sin far utvecklades han i en positiv riktning. Hans humör blev bättre och han kunde återigen pottränas. Sedan umgänget återupptogs har barnet dock börjat må sämre igen.

I detta citat är det underförstått att modern anser sig veta vad som är bäst för barnet. Det framkommer eftersom modern bedömer barnets mående. Dessutom bedömer modern att barnet mår sämre tillsammans med fadern.

Ordet "ansvar" för barn och hem är något som återkommer upprepade gånger när det talas om mödrar. Detta belyses genom följande citat: "XX har varit den som tagit ansvaret för barnet". Ytterligare ett citat där det till och med talas om att modern tagit huvudansvaret för barnen är följande "Hon är den som alltid tagit huvudansvaret för barnen. Hon har stått för trygghet och stabilitet..." Underförstått är att modern framställs som en lämplig vårdnadshavare genom att beskrivas som den som tar ansvar för barnen. Ytterligare ett citat som speglar modern som ansvarsfull är:

Sedan födseln har hon tagit huvudansvaret för barnen och för ena sonens sjukdom. Hans sjukdom fordrar täta sjukvårdsbesök. När sonen var liten var modern hemma på heltid för vård i hemmet av honom.

Här framställs modern som den som tagit huvudansvaret för barnet. Hon framställs som en lämplig vårdnadshavare genom att det explicit framkommer att hon prioriterat sin son och hans sjukhusbesök. Hon har avstått från förvärvsarbete för att kunna tillgodose barnets behov. Detta går att tolka som att modern har prioriterat sin sons behov framför sina egna.

Den lämpliga modern framställs även som omsorgsfull och kärleksfull. Detta exemplifieras i domunderlaget genom följande: "XX står för all vård och omsorg av barnen". I detta citat framkommer det explicit att modern står för omsorgen av barnen. I tingsrättens bedömning speglas detta enligt följande: "Det har inte framkommit annat än att hon är väl fungerande förälder som bryr sig mycket om sina barn och ger dem en god omvårdnad" och "inget talar heller för att barnet inte skulle få en god och kärleksfull omvårdnad av XX, fostran, tillsyn och utbildning i Sverige". I tingsrättens bedömning bekräftas diskursen "den ansvarstagande, omsorgsfulla och kärleksfulla modern" genom att modern framställs som lämplig genom att beskrivas som kärleksfull och omsorgsfull. Genom formuleringen "inget talar heller för..." är det underförstått att tingsrätten utgår från att modern är kärleksfull och omsorgsfull till dess att motsatsen är bevisad.

Diskursen om "den ansvarstagande, omsorgsfulla och kärleksfulla modern" är framträdande i domunderlaget när mödrars lämplighet motiveras. Eftersom "den ansvarstagande omsorgsfulla och kärleksfulla modern" är den diskurs som syns mest i domarna när det talas om en lämplig moder är det dess subjektspositionering som framställs som mest legitim.

I domunderlaget framkommer det en motbild som bekräftar diskursen. Ett exempel är: ”Vid umgänge med barnet har han upptäckt att barnet inte har duschat, han har för små kläder och håret är inte klippt. XX är därför inte en bra mamma...” Detta citat är en motbild som bekräftar diskursen. Det framkommer explicit att modern framställs som olämplig på grund av att hon inte har givit den omsorg som förväntas av henne. Underförstått är att en lämplig moder är motsatsen till hur det talas om henne i citatet, det vill säga omsorgsfull. Ytterligare ett citat från domunderlaget som visar på motbilden är:

...även om XX inte är en bra mamma är hon barnens mamma. Det stämmer att XX inte tar hand om barnen på ett bra sätt. Hon sätter inte barnen först. XX lagar inte mat till barnen, det har han gjort. Han tar hand om barnen när de är sjuka. En söndagmorgon var barnet sjuk, XX vägrade hjälpa till.

I citatet framkommer det explicit att modern framställs som en olämplig moder eftersom hon inte tar hand om barn och hem. Underförstått framkommer det att en lämplig moder tar hand om hem och barn samt sätter barnen i främsta rummet vilket är i linje med hur en lämplig moder framställs diskursivt i föreliggande resultat.

Den närvarande, heltidsarbetande och materiellt starka fadern

I domarna framställs lämpliga fäder genom att vara närvarande i barnets liv, arbeta heltid samt ha bostad och möjlighet till att köpa gåvor. Dessa gemensamma drag bildar diskursen “den närvarande, heltidsarbetande och materiellt starka fadern”. Genom diskursen framställs fadern som den sekundära vårdgivaren. Ett utdrag från domunderlaget som visar på diskursen är: “YY har närvarat vid alla skolavslutningar och alla föräldramöten...”. I citatet framställs fadern som lämplig med anledning av att han har varit närvarande vid särskilda sammanhang. Ytterligare ett citat från domunderlaget där fadern framställs som närvarande är följande:

Han har varit aktiv och närvarande i barnens liv. En stor del av hans kontakt med barnen har varit via de fritidsaktiviteter där han och barnen deltagit. Han har varit tränare.

Explicit framkommer det att fadern närvarat vid fritidsaktiviteter. Underförstått är att fadern inte varit särskilt närvarande i barnens liv i andra sammanhang förutom fritidsaktiviteter. Genom formuleringen ”en stor del av hans kontakt” går det att tyda att den stora delen av faderns kontakt med barnen har varit i samband med fritidsaktiviteter.

Faderns framställs som en lämplig fader eftersom han har varit närvarande vilket är i linje med diskursen. Dessutom har han varit tränare. Att fadern inte är närvarande i andra sammanhang och inte behöver involvera sig i barnens övriga omvårdnad tyder på att han är den sekundära vårdnadshavaren. När fäder beskrivs på ett negativt sätt i domunderlaget kan deras närvaro, i särskilda sammanhang, uppmärksammas. Fädernas närvaro gör att de, trots att de beskrivs på ett negativt sätt, framställs som något mer lämpliga. Detta belyses i följande citat:

När familjen flyttade till Viken blev YY mycket hård och krävande. Hon skulle göra allt hemma, medan han inte gjorde något. Han engagerade sig dock i barnens träning.

I citatet framställs fadern till största del på ett negativt sätt genom att han beskrivs som hård och krävande. Det framkommer även att han inte hjälper till något hemma. Det som gör att fadern i viss mån ändå framställs som en lämplig fader är för att han är engagerad i barnens träning, det vill säga är närvarande i barnens liv. Även om citatet till stor del framställer fadern på ett negativt sätt speglas diskursen om ”den närvarande, heltidsarbetande och materiellt starka fadern” genom att det poängteras att han, trots sina stora brister, varit närvarande i viss mån.

En annan del av diskursen är att fadern framställs som en heltidsarbetande fader. Ett utdrag från domunderlaget som visar på det är “han har talat om att han arbetar heltid och har svårt att hämta barnen kl. 16.00”. I detta citat framkommer det att fadern tycks prioritera sitt arbete högre än att hämta barnen. Diskursen exemplifieras även på följande sätt: “Han har egen bostad. Han har flickvän och jobbar på trendtaxi som chaufför.” I citatet framkommer det att fadern har bostad och arbete vilket är saker som lyfts fram som positiva och som styrkande för att han är en lämplig vårdnadshavare.

Fäders tillgång till materiella ting är något som är återkommande i framställandet av lämpliga fäder. De materiella tillgångarna kan vara allt från en bostad till möjligheten att köpa gåvor. Att en fader ska vara materiellt stark väger tyngre än andra kriterier vilket belyses i följande citat från domunderlaget:

Han bor i en villa där barnen har egna rum. Huset ligger så till att barnen har tillgång till kamrater och nära skolan. Han har en ny anställning och en ny relation. Inget tyder på att han är olämplig som vårdnadshavare.

I detta citat framkommer det att fadern har såväl materiella ting i form av ett hus som en ny anställning. På grund av att han har hus och anställning framställs han som en lämplig fader. Eftersom fadern inte bedöms enligt andra kriterier än de ovan blir det underförstått är att det ”enda” som krävs för att vara en lämplig fader är att vara materiellt stark och heltidsarbetande. Ytterligare ett citat som visar på diskursen är “...sedan satt barnet i pappas knä och de pratade med varandra och gick ut och handlade leksaker. Det gick bra”. Fadern framställs i citatet som en lämplig vårdnadshavare eftersom han har handlat leksaker med barnet vilket tyder på den materiellt starka fadern. Faderns omsorgsförmåga kommenteras inte, men trots det framställs han som lämplig, just med anledning av att han erbjuder närvaro och materiella saker. Att fadern framställs som lämplig trots att hans omsorgsförmåga inte kommenteras tyder åter igen på att han kan anses vara den sekundära vårdnadshavaren.

I diskursen “den närvarande, heltidsarbetande fadern” framställs kategorin fäder på ett positivt sätt. Genom diskursen skapas det en förväntan på att en lämplig fader ska vara närvarande, ha ett heltidsarbete och ha materiella tillgångar. Det skapas en sanning om att en fader ska vara på ett visst sätt. Utestängningsprocedurer bidrar därmed till att fäder som inte passar in i diskursen trängs undan. Exempelvis fäder som är arbetslösa eller inte deltar i barnens aktiviteter.

Den psykiskt instabila modern

Olämpliga mödrar framställs i enlighet med följande diskurs: ”den psykiskt instabila modern”. Citaten som exemplifierar diskursen är utdrag från det som framförts av faderns sida i domunderlaget. På grund av sättet det talas om kategorin mödrar erhåller de en negativ subjektspositionering, det vill säga att mödrarna framställs på ett negativt sätt. Ett citat som belyser diskursen är: “Hon har sedan de träffades varit psykisk skör”. I citatet framställs modern explicit enligt diskursen. Ytterligare ett citat som speglar diskursen men där moderns beteende framställs som något som dessutom orsakat problem är följande:

XXs psykiska problem har varit orsaken till att polis har tillkallats i samband med gräl. Vid ett tillfälle i Luleå hade XX låst in sig med en kniv på toaletten och det var därför som polis tillkallades, inte på grund av YYs beteende.

I detta citat framkommer det att modern har haft psykiska problem. Underförstått är att modern kan betraktas som psykiskt instabil utifrån hennes beteende att låsa in sig på toaletten med kniv. Genom formulering att moderns beteende ”orsakat” att polis har

tillkallats framställs beteendet som något som har lett till negativa konsekvenser. Inte bara moderns beteende i sig framställs som negativt utan även konsekvenserna av hennes agerande. Ett annat citat där moderns beteende framställs som något som har orsakat negativa konsekvenser men den här gången även för barnen är följande:

XX började angripa honom genom att skicka mail, sms och sextrakasserier. Hon sa att hon var hans fru och kunde göra vad hon ville. XX drog in barnen och angrep honom.

Modern framställs i enlighet med diskursen eftersom hon implicit beskrivs som psykiskt instabil. Beteendet framställs som negativt utifrån att begreppen ”angripa/angrep” och ”trakasserier” används. I citatet framställs modern som någon som inte kan hålla barnen utanför konflikten. Modern framställs i citatet som en olämplig moder utifrån att det talas om att hon är instabil. Hon framställs som en moder som inte är kapabel att ta hand om barnen och sätta dem i första rummet.

Den våldsamma fadern med kontrollbehov

Diskursen om ”den våldsamma fadern med kontrollbehov” speglar att fadern framställs som våldsam och kontrollerande. I domunderlaget beskrivs olämpliga fäder som våldsamma på olika sätt, allt ifrån att det talas om underliggande hot från faderns sida till utövande av fysiskt våld. Ett citat som exemplifierar underliggande hot om våld är följande: “Hon har velat skilja sig sedan första gången han lyfte handen mot henne, men har inte vågat av rädsla för vad YY skulle göra mot henne”. I citatet framkommer det explicit att fadern lyft handen mot modern. Genom formuleringen ”för vad YY skulle kunna göra mot henne” är det underförstått att modern känner sig hotat av fadern. Ytterligare ett citat som belyser diskursen är: ”YY har agerat labilt och aggressivt mot såväl henne som barnen. YY har även varit fysisk mot barnen”. I detta citat framkommer det uttryckligen att fadern har varit aggressiv. Som tidigare nämnt beskrivs olika nivåer av våld. I underlaget framkommer våldet ibland som fysiskt vilket speglas i följande citat: “När hon släppt in honom och avslutat samtalet med sin pappa slog YY henne. Deras son var vid ett tillfälle precis bredvid henne och började gråta”. I det här citatet påstås det att fadern har utövat fysiskt våld mot modern. Konsekvenserna har enligt citatet resulterat i att sonen blivit ledsen. I domunderlaget framställs fäderna som olämpliga på grund av våldet. Ett citat där det uttryckligen talas om att fadern betraktas som olämpligt på grund av våld är:

Han är inte lika lämplig som XX, vare sig som vårdnadshavare eller som boendeförälder. Han har varit aggressiv och det har förekommit våld och hot i hemmet från hans sida gentemot XX varför hon varit tvungen att lämna hemmet och åka till en släkting i Malmö.

I detta citat framställs fadern som en olämplig vårdnadshavare på grund av att han varit våldsam, aggressiv och hotfull. Det underförstås i citatet att hoten och våldet har varit av en allvarlig grad på grund av att modern varit tvungen att lämna hemmet. I domunderlaget talas det även om hur barn har blivit offer för faders våld. Detta genom att de såväl bevittnat våld som själva blivit slagna vilket exemplifieras i följande citat:

Det framgår av vårdnadsutredningen avseende ett av barnen att barnen bevittnat våld. Barnet har själv berättat att han bevittnat våld. Det kan noteras att YY inte samtyckt till att barnen ska komma till tals i vårdnadsutredningen.

Det framkommer i ovanstående citat att ett av barnen har bevittnat våld vilket barnet själv ska ha berättat om. Ett annat citat där barnet varit ett offer för våldet men den här gången själv blivit utsatt för våld är:

I samband med en resa till Litauen under julen 2014 slog YY ett av barnen så hårt att hon började blöda. YYs kontrollbehov blev allt allvarligare. I samband med att XX den 10 juni 2015 förklarade för YY att förhållandet måste upphöra hotade han henne till livet. Han låste in sig själv och XX i badrummet och tappade upp hett vatten i badkaret.

I citatet framkommer det att barnet blivit utsatt för våld av fadern. Dessutom i sådan allvarlig grad att våldet resulterat i att barnet börjat blöda. Det här stärker diskursen om ”den våldsamma fadern med kontrollbehov”.

En annan del i diskursen är att fadern framställs som kontrollerande. Kontrollen framställs på olika sätt, allt ifrån att det talas om att fadern kontrollerar ekonomi till att begränsa umgänge med närstående. Ett utdrag från domunderlaget som visar på diskursen är: “YYs kontrollbehov blev allt allvarligare”. I citatet framställs det som att fadern har ett kontrollbehov som har eskalerat med tiden. Ytterligare ett citat som speglar diskursen är: “YY har under deras relation varit kontrollerande gentemot XX och hindrat henne från att ha kontakt med sin familj och sina vänner”. Explicit framställs fadern som kontrollerande samt att det har resulterat i konsekvenser för modern i form av att hon har isolerat sig från

anhöriga. Ytterligare ett citat där det framställs att fadern begränsar modern i kontakt med anhöriga är: ”Hennes förhållande med YY har karaktäriseras av att hon begränsats i sin kontakt med familj, vänner och så småningom också arbetskamrater”. I det sistnämnda citaten talas det om att modern till och med begränsas i kontakten med arbetskamrater.

Ett annat citat från domunderlaget där fadern framställs som kontrollerande är: “YY tog ansvaret för ekonomin i familjen och XX upplevde att hon var tvungen att fråga om lov för att få köpa någonting”. I det här citatet talas det om att det är ekonomin som fadern kontrollerar. Modern hamnar i en beroendeställning gentemot fadern vilket framkommer genom formuleringen: ”XX upplevde att hon var tvungen att fråga om lov för att köpa någonting”.

I domunderlaget framkommer en motbild som stärker diskursen genom att den bekräftas.

Relationen mellan honom och XX var bra och de bråkade aldrig om saker. De var som en vanlig familj. Han har aldrig slagit eller skadat henne. Han har heller inte varit kontrollerande mot henne och förbjudit henne att gå ut eller gå i skolan.

I detta citat talas det om att fadern inte har ”slagit eller skadat henne”. Det framkommer även att fadern inte har ”kontrollerat” henne. Det underförstås att fadern framställs som en lämplig fader genom att han beskrivs i motsats till diskursen. Det tyder på att en olämplig fader är våldsam och kontrollerande, vilket är i linje med diskursen.

Genomgående i diskursen “den våldsamma fadern med kontrollbehov” framställs kategorin fäder som olämpliga vårdnadshavare genom att de beskrivs med ord som “aggressiv”, ”våldsam” och “kontrollerande” vilka är negativt laddade ord.

Diskussion

”Den ansvarstagande, omsorgsfulla och kärleksfulla modern”, ”den närvarande, heltidsarbetande och materiellt starka fadern”, ”den psykiskt instabila modern” samt ”den våldsamma fadern med kontrollbehov” är de framträdande diskurserna som har presenterats i resultatet. I kommande avsnitt kopplas resultatet till de valda teorierna och till tidigare forskning. Diskussionen belyser även resultatets betydelse för socialt arbete och studiens begränsningar. Avslutningsvis innehåller avsnittet en metoddiskussion och det ges förslag på framtida forskning.

Resultatdiskussion

Nedan diskuteras studiens frågeställningar var för sig i förhållande till genusteorier och tidigare forskning. Till sist presenteras en avslutande resultatdiskussion innehållande studiens slutsatser.

Lämpliga mödrar

Den mest framträdande diskursen om mödrar i domunderlaget är ”den ansvarstagande, omsorgsfulla och kärleksfulla modern”. Modern framställs genom diskursen som en lämplig vårdnadshavare eftersom hon beskrivs på ett positivt sätt. I diskursen framställs modern som primär vårdnadshavare genom att hon beskrivs som ansvarstagande, omsorgsfull och kärleksfull vilket är i linje med Hirdmans (2007) teori om genusordningen. I genusordningen ses kvinnan som norm gällande hem och barn eftersom det anses vara hennes sfär. Med anledning av att det är hennes sfär är det hon som har huvudansvaret för att hem och barn sköts korrekt (Hirdman, 2007). Diskursen framställer modern som den som har huvudansvaret vilket exempelvis framkommer i domunderlaget genom att modern är den som ser till att hämtning av barn blir gjort även om hon själv inte gör det. Genom att mödrarna framställs i enlighet med genusordningen upprätthålls det implicita kontrakt som Hirdman (2007) benämner som genuskontrakt. Diskursen om ”den ansvarstagande, omsorgsfulla och kärleksfulla modern” stämmer väl överens med forskning om hur mödrar framställs. Exempelvis visar Perälä-Littunens (2007) studie att modern framställs som den primära vårdnadshavaren och normen vad gäller föräldraskapet. I ett av citaten framställs modern som lämplig genom att hon har varit hemma och vårdat sin son när han har varit sjuk. Det här stämmer väl överens med synen på hur mödrar ska vara i annan forskning. Exempelvis framkommer det i Moloneys (2001) studie att mödrar framställs på ett positivt sätt när de arbetar deltid alternativt är hemma på heltid. Dessutom framkom det i Moloneys (2001) studie en förväntan på att en moder ska vilja tillgodose sina barns behov före sina egna. Genom att avstå från förvärsarbete för att vårda sitt barn kan det antas som att modern ses som en förälder som prioriterar barnens behov först.

Sammanfattningsvis styrker diskursen om den ”ansvarstagande, omsorgsfulla och kärleksfulla modern” Hirdmans (2007) påstående om att genusordningen är fortsatt stark samt att kvinnan fortfarande anses vara mer lämpad för att ta hand om hem och barn.

Lämpliga fäder

Den framträdande diskursen om den lämpliga fadern är ”den närvarande, heltidsarbetande och materiellt starka fadern”. Fadern framställs i diskursen som lämplig när han är närvarande vid olika aktiviteter i barnens liv. I diskursen framställs fadern på ett positivt sätt trots att han ”enbart” närvarar vid enstaka aktiviteter i barnens liv vilket är i linje med Hirdmans (2007) genusordning där mannen ses som sekundär i förhållande till modern gällande hem och barn. Diskursen kan förstås utifrån Hirdmans teori eftersom fadern enligt genusordningen inte har en förväntan på sig att ta det huvudsakliga ansvaret för hem och barn. Hade en moder, som enligt genusordningen förväntas ta det primära ansvaret (Hirdman, 2007), handlat på ett liknande sätt som fadern hade hon troligtvis framställts på ett negativt sätt eftersom det går emot förväntningarna som finns på henne. Utifrån att det inte finns förväntningar på att fadern ska ta det primära ansvaret gällande barn och hem, framställs han på ett positivt sätt när han tar ett visst ansvar och närvarar vid enstaka aktiviteter. Att fadern framställs på ett positivt sätt när han är närvarande i barnens liv överensstämmer med annan forskning på området. Exempelvis framkommer det i Perälä-Littunens (2007) studie att den mest omtalade egenskapen för att beskriva en bra fader är att han spenderar tid med barnen.

En annan del av diskursen ”den närvarande, heltidsarbetande och materiellt starka fadern” är att han framställs som en lämplig vårdnadshavare när han arbetar heltid och har tillgång till materiella ting. Förväntan på fadern som heltidsarbetande överensstämmer med genusordningen. Hirdman (2007) beskriver att en fader enligt genusordningen förväntas förvärvsarbete och tjäna pengar. Även tidigare forskning på området visar på att fäder framställs på ett positivt sätt när han arbetar heltid (se ex. Johansson och Bergströms, 2015; Moloneys, 2001). I den forskning vi funnit om hur den lämpliga fadern framställs framkommer det dock inget som tyder på att en lämplig fader förväntas vara materiellt stark. Att fadern framställs som lämplig när han ses som materiellt stark är således ett fynd från vår studie som inte går att relatera till studiens valda teorier eller annan forskning på området som vi funnit.

Sammanfattningsvis framställs fadern enligt diskursen ”den närvarande, heltidsarbetande och materiellt starka fadern” som den sekundära vårdnadshavaren. Att fadern framställs på ett positivt sätt även fast han ”enbart” deltar i vissa aktiviteter samt att han förväntas arbeta heltid och vara materiellt stark kan ses som att fadern framställs som den sekundära vårdnadshavaren. Fadern som den sekundära vårdnadshavaren är i linje med Hirdmans

teori om genusordningen. Även Johansson och Klinth (2007) har i sin forskning kommit fram till att fadern utgör ”den andre” gällande barn och familj vilket även vårt resultat visar på genom den här diskursen.

Olämpliga mödrar

I domunderlaget har diskursen om den ”psykiskt instabila modern” framträtt om den olämpliga modern. I diskursen framställs modern som psykiskt instabil och därmed mindre lämpad att ta hand om barn. Att modern framställs som olämplig i de fall hon betraktas som psykiskt instabil kan förstås utifrån Hirdmans (2007) teori om genusordningen. Enligt genusordningen ska en kvinna ta hand om hem och barn. Enligt diskursen framställs hon dock som mindre lämpad att ta hand om hem och barn när hon är psykiskt instabil. Genom att kvinnan ses som oförmögen att ta hand om sina barn bryter hon mot det genuskontrakt som Hirdman talar om. Genom att kvinnan bryter mot genuskontraktet lever hon inte upp till de förväntningar som finns på henne.

Diskursen om ”den psykiskt instabila modern” överensstämmer till viss del med forskning om hur olämpliga mödrar framställs. I Moloneys (2001) studie framställs en moder som obenägen att ta hand om sitt barn på grund av hennes psykiskt instabila tillstånd. Vårt resultat ligger i linje med resultatet i Moloneys studie. I annan forskning om hur mödrar framställs som olämpliga framkommer det att mödrar som arbetar heltid ses som mindre lämpliga vårdnadshavare (Johansson & Bergström, 2015; Moloney, 2001). Att mödrar som arbetar heltid ses som mindre lämpliga vårdnadshavare har inte framkommit i föreliggande undersökning. Utifrån ett socialkonstruktivistiskt perspektiv skulle skillnaderna i resultatet mellan Moloneys studie och vår studie kunna förstås genom att våra föreställningar om världen är socialt konstruerade (Winther Jørgensen & Phillips, 2000). Moloneys studie är genomförd i Australien. Det är möjligt att, utifrån ett socialkonstruktivistiskt perspektiv, tänka sig att det har skapats olika föreställningar om mödrar i Sverige och Australien. Å andra sidan är Johansson och Bergströms (2015) studie genomförd i Sverige vilket motsätter sig ovanstående förklaringsmodell. Att det i domunderlaget inte har framträtt någon diskurs om att heltidsarbetande mödrar ses som olämpliga skulle kunna peka på att Sverige har kommit relativt långt i jämställdhetsfrågan gällande att även kvinnor förväntas arbeta utanför hemmet. En sådan tolkning ligger i linje med att Sverige redan på 70-talet förändrades på ett sådant sätt att det skapades möjligheter för kvinnor att komma ut i arbetslivet (Hirdman, 2014). Annan forskning visar att mödrar även framställs som

olämpliga vårdnadshavare när de inte är närvarande (Peterssons, 2006). I resultatet har det inte framkommit att mödrar som inte är närvarande framställs som olämpliga.

Sammanfattningsvis går diskursen ”den psykiskt instabila modern” att relatera till teorier och annan forskning. Dock finns det delar från annan forskning om hur mödrar framställs som olämpliga vårdnadshavare som inte går att spåra i föreliggande studies resultat. En möjlig förklaring till det utifrån den foucauldianska diskursanalysen är att en diskurs enbart ger förslag till alternativa sanningar Boréus (2015b). De framträdande diskurserna i föreliggande undersökning behöver således inte överensstämma med de diskurser som framträtt i annan forskning.

Olämpliga fäder

Diskursen ”den våldsamma fadern med kontrollbehov” speglar hur fäder framställs som olämpliga i domunderlaget. Fäderna framställs på ett negativt sätt genom att beskrivas med ord som ”våldsamma” och ”kontrollerande”. Det finns annan forskning som pekar åt samma håll som diskursen, nämligen att fäder framställs som olämpliga genom att beskrivas som aggressiva. I Petersson (2006) studie om hur mödrar och fäder framställs i utredningar om placeringar framkommer det att fäderna framställs som olämpliga om de exempelvis har visat på aggressivitet eller misshandlat sin fru.

Johansson och Bergströms (2015) studie visar på att fäder får kritik om de prioriterar att vara föräldralediga eftersom de anses prioritera bort sitt arbete. Att fäder får kritik om de är föräldralediga har inte framkommit i föreliggande studies resultat. Snarare tycks det finnas en förväntan på att fadern ska arbeta heltid, vilket framkommer i diskursen ”den närvarande, heltidsarbetande och materiellt starka fadern”. Dock framställs inte fäder som olämpliga om de inte arbetar heltid i domunderlaget. En möjlig tolkning är att det svenska samhället har blivit mer jämställt och att det numera finns en större förväntan på att även fäder ska ta ett större ansvar gällande barn och hem.

Avslutande resultatdiskussion

Diskurserna om hur mödrarna framställs, som lämpliga respektive olämpliga, skiljer sig åt mot diskurserna om hur fäderna framställs. Enligt de framträdande diskurserna i domunderlaget tycks mödrar och fäder ses på olika sätt. Vårdnadshavarna framställs som lämpliga/olämpliga av olika anledningar beroende på vilken könstillhörighet de har. Resultatet styrker således Hirdmans (2007) teori om att det finns en genusordning som

syftar till att hålla isär män och kvinnor samt skilja på egenskaper kopplade till biologiskt kön. Skillnaderna i hur mödrar och fäder framställs kan förstås utifrån Butlers (2006) teori om normer. Enligt Butler (2006) finns det normativa uppfattningar som styr våra föreställningar om hur en kvinna och man ska vara. Vidare ses genus som något som människor aktivt gör, genom såväl kroppsliga som språkliga handlingar. Utifrån Butlers teori kan de olika sätt som mödrar och fäder framställs på, ha sin grund i de normer som finns om kvinnor och män. Diskurserna om mödrar och fäder kan även bidra till att göra genus. Genom att det talas om mödrar och fäder på olika sätt skapas det normativa uppfattningar om hur de bör vara. Dessa bidrar till olika föreställningar om mödrar och fäder. Genom diskurserna kan det antas att det skapas normativa uppfattningar om att lämpliga mödrar ska vara ansvarstagande, kärleksfulla och omsorgsfulla. Om fäderna kan det istället antas att det skapas normativa uppfattningar om att de ska vara närvarande, arbeta heltid samt ha materiella ting.

Inom den foucauldianska diskursanalysen ses diskurser som något som sätter villkor och begränsningar för hur den sociala verkligheten uppfattas (Winther Jørgensen & Phillips, 2000). Diskurser beskrivs också som något som innehåller regler och utgör ramar för var som anses vara normalt och hur människor ska uppföra sig och agera (Boréus, 2015a). Med utgångspunkt i den foucauldianska diskursanalysen kan de funna diskurserna således ses som något som påverkar människor genom att de sätter regler och utgör ramar för vad som anses vara normalt. Diskurserna om de lämpliga vårdnadshavarna, ”den ansvarstagande, omsorgsfulla och kärleksfulla modern” och ”den närvarande, heltidsarbetande och materiellt starka fadern”, kan enligt den foucauldianska diskursanalysen utgöra ramar för hur lämpliga mödrar och fäder ”ska” vara.

Slutsatserna som kan dras utifrån studiens resultat är att mödrar och fäder framställs på olika sätt. Majoriteten av de framträdande diskurserna i domunderlaget är i linje med Yvonne Hirdmans teori om en genusordning. Att mödrar och fäder framställs på olika sätt gör att det skapas olika normativa uppfattningar om hur mödrar och fäder ska vara, som i sin tur kan komma att påverka människors handlande och agerande. Föreliggande studie inleddes med att förklara att Sverige under flera år rankats som ett av världens mest jämställda länder (Hirdman, 2014). Eftersom slutsatserna som kan dras från studien är att mödrar och fäder framställs på olika sätt och att Yvonne Hirdmans teori om en genusordning är fortsatt stark anser vi att Sverige, trots sin plats på rankinglistan, har en

del kvar att jobba med gällande jämställdhetsfrågan. Det här leder in oss på resultatets relevans för socialt arbete.

Relevans för socialt arbete

Eftersom socialnämnden efter begäran från domstol genomför vårdnadsutredningar i samband med vårdnadstvister (Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd, 2017) är ämnet av relevans för socialt arbete. Studien kan bidra med en ökad förståelse för hur mödrar och fäder framställs diskursivt i domar gällande vårdnadstvister. En ökad medvetenhet om de funna diskurserna samt att mödrar och fäder, enligt vårt resultat, framställs på olika sätt gör det möjligt för socialarbetare att bemöta människor på ett mer jämställt sätt. Eftersom språket ses som en skapande kraft inom diskursanalysen är det möjligt att förändra diskurserna genom att ändra sitt sätt att tala.

Metoddiskussion

Valet av metod i föreliggande studie föll på kvalitativ metod i form av ett diskursanalytiskt tillvägagångssätt. Diskursanalysen har ett intresse av språket och ser språket som en skapande kraft i samhället (Bolander & Fejes, 2015). I den här studien har syftet varit att undersöka hur mödrar och fäder framställs diskursivt vilket möjliggjorts genom en diskursanalys. Inom diskursanalysen förekommer ett flertal inriktningar (Winther Jørgensen & Phillips, 2000) och den som ansågs vara mest passande var den foucauldianska diskursanalysen. Foucaults diskursanalys ansågs lämpligt eftersom den bland annat fokuserar på vad som är underförstått i texter (Boréus, 2015b) vilket har varit en central del i föreliggande studie. Den foucauldianska inriktningen visade sig under processens gång vara delvis svårtillämpad eftersom den har stort fokus på makt och vem som har rätt att säga vad (Foucault, 1993). I datamaterialet var det svårt att utläsa vem som sagt vad vilket gjort att maktbegreppet inte varit tillämpbart. Analysverktyget innehåller bland annat en fråga som behandlar utestängningsprocedurer. Frågan har inte varit tillämpbar och har inte tillfört något till studien. Valet av metod har trots det ovan nämnda gjort det möjligt för oss att undersöka det vi ämnat att studera vilket gör den lämplig.

Diskursanalys som metod har fått kritik för att vara för brett och generellt för att vara meningsfullt. Begreppet diskurs saknar en exakt definition vilket gör att forskare har tolkat begreppet på olika sätt. Detta har gjort att analyser skiljer sig mycket åt mellan forskare (Bryman, 2018). Vid val av annan inriktning eller andra begrepp hade resultatet kanske sett annorlunda ut.

Kvalitativa metoder har fått kritik för att vara svåra att generalisera till andra omständigheter (Bryman, 2018). Syftet med studien har dock inte varit att generalisera resultatet och syftar heller inte till att presentera en sanning. Enligt Winther Jørgensen och Phillips (2000) är diskursen ett sätt att ge alternativa förklaringar till en verklighet, ett fenomen eller händelse. Vilket är det vi har försökt göra genom studien. De fyra diskurserna behöver således inte spegla samhällliga diskurser. Dock ligger majoriteten av diskurserna i linje med Hirdmans teoretiska idéer om en genusordning vilket skulle kunna peka mot att det finns kopplingar mellan våra diskurser och de samhällliga diskurserna. Avslutningsvis ligger det goda föräldraskapet, det vill säga den lämpliga modern och fadern, i linje med primärt och sekundär föräldraskap.

Framtida forskning

Eftersom föreliggande studie enbart undersöker domar från året 2017 hade det varit av intresse att undersöka domar från en längre tidsperiod. Vid ett större urval hade diskurserna kanske framträtt tydligare. Dessutom finns det en möjlighet att fler diskurser om mödrar och fäder framträtt vid ett större urval. På grund av att det formella, distanserade språkbruk som förekommer i de analyserade domarna hade det varit av intresse att analysera ett annat material. Exempel på annat material som kan undersökas vid eventuell framtida forskning är de vårdnadsutredningar som genomförs av socialnämnden eller intervjuar personer som varit aktuella i en vårdnadstvist. Möjligtvis hade sådant material varit fylligare. En intervjustudie hade även gjort det möjligt att ställa uppföljande frågor till deltagarna. Sammanfattningsvis finns det, oss veterligen, ytterst lite forskning om hur mödrar och fäder framställs i vårdnadstvister vilket gör att ämnet med fördel skulle kunna undersökas mer omfattande och på fler sätt än vad som har varit möjligt genom den här studien.

Referenser

- Artis, E.J. (2004). Judging the Best Interests of the Child: Judges' Accounts of the Tender Years Doctrine. *Law & society review*, 38(4), 769-806.
- Bolander, E., & Fejes, A. (2015). Diskursanalys. I A. Fejes & R. Thornberg (Red.), *Handbok i kvalitativ analys* (s. 90-114). Stockholm, Sverige: Liber.
- Boréus, K. (2015a). Diskursanalys. I G. Ahrne & P. Svensson (Red.), *Handbok i kvalitativa metoder* (s. 176-190). Stockholm, Sverige: Liber.
- Boréus, K. (2015b). Texter i vardag och samhälle. I G. Ahrne & P. Svensson (Red.), *Handbok i kvalitativa metoder* (s. 157-175). Stockholm, Sverige: Liber.
- Bryman, A. (2018). *Sambällsvetenskapliga metoder*. Stockholm, Sverige: Liber.
- Butler, J. (2006). *Genus ogjort: Kropp, begär och möjlig existens*. Stockholm, Sverige: Norstedts akademiska förlag.
- Foucault, M. (1993). *Diskursens ordning*. Stehag, Sverige: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Hacker, D. (2005). Motherhood, Fatherhood and Law: Child Custody and Visitation in Israel. *Social & Legal Studies*, 14(3), 409-431.
- Hirdman, Y. (2007). *Gösta och genusordningen: Feministiska betraktelser*. Stockholm, Sverige: Ordfront.
- Hirdman, Y. (2014). *Vad bör göras? Jämställdhet och politik under femtio år*. Stockholm, Sverige: Ordfront Förlag.
- Johansson, J., & Bergström, L. (2015). The Gendered Parenting of Political Leaders. *Advancing Women in Leadership*, 35, 178-186.
- Johansson, T., & Klinth, R. (2007). De nya fäderna: om pappaledighet, jämställdhet och nya maskulina positioner. *Tidskrift för genusvetenskap: konst - scen, film, forskning*. (1-2), 143-166.
- Mellström, U. (2006). Nytt faderskap i skärningspunkten mellan produktion och reproduktion. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 13(2), 114-129.
- Milkie, M.A., Simon, W.R., & Powell, B. (1997). Through the Eyes of Children: Youths' Perceptions and Evaluations of Maternal and Paternal Roles. *Social Psychology Quarterly*, 60(3), 218-237.
- Moloney, L. (2001). Do Fathers Win or Do Mothers Lose? A Preliminary Analysis of Closely Contested Parenting Judgments in the Family Court of Australia. *International Journal of Law, Policy and the Family*, 15(3), 363-396.
- Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd. (2017). *Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds allmänna råd om socialnämndens ansvar för vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge*. Falun: Edita Bobergs AB.
- Pedersen, D. (2012). The Good Mother, the Good Father, and the Good Parent: Gendered Definitions of Parenting. *Journal of Feminist Family Therapy*, 24(3), 230-246.

- Perälä-Littunen, S. (2007). Gender Equality or Primacy of the Mother? Ambivalent Descriptions of Good Parents. *Journal of Marriage and Family*, 69(2), 341-351.
- Petersson, G. (2006). Närvarande mödrar och tillräckligt frånvarande fader. Om socialtjänstens bedömningar av föräldrars omsorg. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 13(1), 51-65.
- Plantin, L, Månsson, S-A., & Kearney, J. (2000). Mäns föräldraskap: om faderskap och manlighet i Sverige och England. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 7(1-2), 24-41.
- Proposition 2005/06:99. *Nya vårdnadsregler*. Stockholm, Sverige: Socialdepartementet.
- Ravotas, D., & Berkenkotter, C. (1998). Voices in the text: The uses of reported speech in a psychotherapist's Notes and initial Assessments. *Text*, 18(2), 211-239.
- Schiratzki, J. (2008). *Mamma och pappa inför rätta*. Uppsala, Sverige: Iustus Förlag AB
- SFS 1949:381. *Föräldrabalk*. Stockholm: Socialdepartementet
- SFS 2003:460. *Lag om etikprövning av forskning som avser människor*. Stockholm: Socialdepartementet.
- Socialstyrelsen. (2012). *Vårdnad, boende och umgänge: Handbok- stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt*. Västerås, Sverige: Edita Västra Aros.
- Stamps, L.E. (2002). Maternal Preference in Child Custody Decisions, *Journal of Divorce & Remarriage*, 37(1-2), 1-11.
- Sveriges domstolar. (2017a). *Föräldrar och barn*. Hämtad 9 november 2018, från <http://www.domstol.se/Familj/Foraldrar-och-barn/>
- Sveriges domstolar. (2017b). *Vem är vem?*. Hämtad 29 december 2018, från <http://www.domstol.se/Tvist/Rattegang-i-tingsratten/Vem-ar-vem/>
- Tingsrätt. (u.å.). I *Nationalencyklopedin*. Hämtad 9 november 2018, från <http://www.ne.se/>
- Vetenskapsrådet. (2002). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm, Sverige: Vetenskapsrådet.
- Wenneberg, S. B. (2001). *Socialkonstruktivism - positioner, problem och perspektiv*. Helsingborg, Sverige: AB Boktryck.
- Winther Jørgensen, M., & Phillips, L. (2000). *Diskursanalys: som teori och metod*. Lund, Sverige: Studentlitteratur.

